

Folklór 2.0. A digitális világról három kötetben.

Blank, Trevor J. (ed.) *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. Utah State University Press, Logan, 2009. p. 272.

http://digitalcommons.usu.edu/usupress_pubs/

Blank, Trevor J. (ed.) *Folk Culture in the Digital Age. The Emergent Dynamics of Human Interaction*. Utah State University Press, Logan, 2012. p. 262.

Blank, Trevor J. *The Last Laugh. Folk Humor, Celebrity Culture, and Mass-Mediated Disasters in the Digital Age*. University of Wisconsin Press, Madison, 2013. p. 156.

Az elmúlt években több olyan tanulmánykötet is megjelent, melyek a folklór, a népi kultúra és a digitális világ egymáshoz való viszonyulását teszik vizsgálatuk tárgyává. Jelen ismertetés során három kötetet mutatunk be, két többszerzős tanulmánygyűjteményt az amerikai Trevor J. Blank szerkesztésében, valamint Blank saját, a modern humor témakörében írott tanulmányait tartalmazó kötetét. Blank lassan egy évtizede a digitális folklór elkötelezett kutatója. Nevét már csak az e téren elért úttörő eredményei okán is érdemes megjegyezni. BA diplomáját amerikai tanulmányokból szerezte 2005-ben a University of Marylanden, majd két évvel később folklorisztikából is lediplomázott (MA, Indiana University). 2011-ben szerezte meg PhD fokozatát Harrisburgben (Pennsylvania State University), disszertációjának címe: *Posthum(or)ous. The Folk Response to Mass-Mediated Disasters in the Digital Age*. Témavezetője Simon J. Bronner¹ volt. Blank most ismertető kötetain kívül megjelent a Robert Glenn Howarddal² közösen szerkesztett, a hagyomány modern folklorisztikában betöltött szerepét vizsgáló *Tradition in the Twenty-First Century. Locating the Role of the Past in the Present* című kötet is, mely felfogható a *Folklore and...* és a *Folk Culture in...* című kötetek szerves folytatásaként.³ Blank nem csak az említett tanulmánykötetek szerkesztőjeként képviseli évek óta hathatósan és következetesen a modern folklór vizsgálatának létjogosultságát és sürgeti kutatását, hanem periodikák vonatkozásában is: 2006-tól 2007-ig volt a *Folklore Forum*,⁴ 2010-től 2014-ig pedig a *New Directions in Folklore* című elektronikus folyóirat szerkesztője.⁵

¹ A hagyományt, illetve a hagyomány és a modernitás viszonyát több munkájában is értelmezi Bronner jegyzi a *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World* (a továbbiakban *Folklore and...*) című kötet első, elméletileg legkidolgozottabb tanulmányát (Bronner 2009), valamint egy másik, a zsidó viccek online és offline megjelenését értelmező tanulmányt a *Folk Culture in the Digital Age, The Emergent Dynamics of Human Interaction* (a továbbiakban *Folk Culture in...*) című kötetben (Bronner 2012). Főbb munkái: Bronner 1992.; 1998.; 2011.

² Howard a szerzője a *Folklore and...* című kötet hatodik, szélsőséges keresztény közösségek online viselkedéséről szóló tanulmányának (Howard 2009).

³ Blank–Howard 2013.

⁴ Az Indiana University folklór tanszékének keretein belül készülő folyóirat elérhető itt: <http://folkloreforum.net>

⁵ A folyóirat a következő URL-en olvasható: <http://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/ndif/>

Az ismertető munkákban helyet kapó, az internet és a folklór kölcsönhatását, a népi kultúra digitális világban való különböző megjelenési formáit, valamint a modern humort tematizáló izgalmas esettanulmányok a folklorisztika 21. századi önmeghatározása számára alapvetően fontos kérdéseket feszegetnek.⁶ Az elektronikus kommunikáció megjelenése és térhódítása óta (melyet a World Wide Web 1990-es években történt indulásához szokás kötni) a folklorisztika számára ismét adott a lehetőség saját tárgyának és módszerének újragondolására. Nemzetközi szinten tanulmányok százai jelentek meg azóta az új és legújabb kommunikációs eszközök és módok (PC, notebook, tablet, okostelefon stb.) segítségével közvetített folklórról. Blank és munkatársai jóvoltából végre elérkezett az idő, hogy önálló kötetekben is testet öltsenek a digitális kultúráról való modern néprajzi és folklorisztikai kutatások eredményei. A kötetekben megjelent valamennyi írás mögött meghúzódó szemléleti alapállás kiinduló tézise, hogy az internet, mint kommunikációs közeg a névtelenség és a terjedés más kommunikációs eszközöknél összehasonlíthatatlanul gyorsabb sebessége miatt kifejezetten alkalmas a folklór megnyilvánulások megjelenítésére. Míg a 2009-ben elsőként publikált *Folklore and...* című munkában még (joggal) érezhető némi hezitálás a szerzők részéről témájuk pozitív fogadtatását illetően, a későbbi kötetek már sokkal határozottabban boncolgatják a hagyományos és modern népi jelenségeket. Blank szerint hibás az a felfogás, mely a kulturális jelenségeket az anyagi és a digitális világ kettősségében szemléli. Álláspontja szerint ahelyett, hogy a népi kultúra, a folklór on- és offline jelenségeit egymástól elszeparált, szembeállított vagy legalábbis egymást felváltó megnyilvánulásokként értenénk, célravezetőbb azokat egymás kiegészítőiként, egy szerves egész különböző, egymástól el nem választható közegeiben való megjelenéseiként vizsgálni.

A tanulmánygyűjtemények felfoghatók nagy felkiáltójelekként is abban a tekintetben, hogy következetesen és hangsúlyosan megkerülhetetlen, noha a legutóbbi időkig kiaknázatlan⁷ forrásként értelmezik az internetet mint néprajzi/folklorisztikai kutatások terepét.⁸ A kötetek valamennyi tanulmánya hatékonyan érvel a folklorisztika tárgyának a modernitás irányába való szükségszerű kiterjesztése és annak folyamatos és koncepciózus vizsgálata mellett.

A három kötet tizennégy szerzőjének tematikusan változatos huszonnégy tanulmánya összesen közel hétszáz oldalon lényegében egy új kutatási terep feltárásának sokszínű lehetőségeit vonultatja fel, az internet valamint tágabb értelemben az egész digitális világ és a népi kultúra összefüggéseire reflektál. A kötet modernitást vizsgáló írásai mögött kimondottan is a folklorisztika létezését meghatározó ismeretelméle-

⁶ A műveket méltató további ismertetőket olvashatunk Kate Ristau, Monica Foote és Myc Wiatrowski tollából. A *Folklore and...* ismertetőit lásd: Ristau 2011.; Foote 2012.; Wiatrowski 2012. A *Folk Culture in...* c. kötetet bemutatja: például Burke 2013.

⁷ A kötetek összesen több mint ötven oldalas irodalomjegyzékei nagyszerű szemlét nyújtanak az utóbbi években megjelent témába vágó munkákról.

⁸ Blank az elektronikus láncclevelekről szóló tanulmányában (Blank 2007) korábban már kifejtette az internet folklorisztikai terepként való értelmezésének sürgető lehetőségét. A tanulmány a *Folklore Forum* 37. (2007) számában jelent meg, mely számot teljes terjedelmében az internetnek szentelték a szerkesztők.

ti paradoxon húzódik meg. Klasszikusnak tekinthető az a kérdés, hogy végső soron mit is vizsgáljon a folklorista, ha a hagyományos kutatási tárgya már nem is létezik. Mit kezdhet a hagyományt központi kategóriájává tevő tudomány egy olyan hagyományfogalommal, amelybe kódolva van az eltűnés? Az elegáns választ már maguk a kötetcímek is sugallják: a digitális kultúra, ezen belül különösen az internet kutatási lehetőségként, ugyanakkor komoly felelősségként áll a folkloristák előtt.

Valamennyi kötet a szerző/szerkesztő Blank bevezető tanulmányával indul. Az időrendben elsőként megjelent kötetben helyet kapó írás (*Toward a Conceptual Framework for the Study of Folklore and the Internet*)⁹ a tárgyat vesztő tradicionális folklorisztika aggasztó helyzetére való figyelmeztetésből indul ki.¹⁰ Egy rövid internet-történeti áttekintés után Blank felteszi a kérdést, hogy vajon a folkloristák miért nem kísérték figyelemmel az interneten megjelenő folklorjelenségeket, amikor az antropológia, a szociológia és a kommunikációtudomány igen. Az internet jelenségeinek *tömegkultúrá*ként való értelmezése, a folklordefiníciók többségében alapvető *szájhagyományozás* valamint a fizikai valójában is létező *gyűjtőterep hiánya* tarthatja vissza a folkloristákat az internet-kutatásoktól. Végül Blank megnyugtató magyarázat helyett felhívja a figyelmet arra, hogy a folkloristáktól származó sporadikus írások és adatok ellenére e kötet megjelenéséig nem létezett átfogó, az internet folklorisztikai megközelítését részleteiben tárgyaló munka. A szerkesztő egyértelművé teszi, hogy a tanulmánygyűjtemény célja éppen ezen fájdalmas hiány pótlása, továbbá az internetről való tudományos párbeszédök ösztönzése. A kötetek többek között az alábbi kérdésekre keresik a választ: Mit jelent és hogyan jellemezhető az internetes közegben megjelenő folklor? Hol találkozhatunk a népi kifejezésmódokkal? Mi történik a hagyománnyal, a hiedelmekkel és a népi narratívákkal a világháló kontextusában? Hogyan értelmezhető a népcsoport vagy éppen a közösség fogalma az interneten? Blank több definíciót végignézve úgy találja, hogy a szóbeliség és a hagyomány helyett sokkal inkább a *kreativitásra* kell helyezni a hangsúlyt a folklor értelmezésében.¹¹ További, a kötetek más tanulmányaiban is visszaköszönő fontos megállapítása, hogy a virtuális világ a szívesen alkalmazott dichotómia ellenére sem áll szemben a fizikai világgal, hanem attól éppen elválaszthatatlan, tekintettel arra, hogy mélységesen abban gyökerezik.¹² A másodikként megjelent kötet bevezető tanulmánya¹³ szervesen támaszkodik az első kötetben elmondottakra, következtetések szintjén a két kötet általában is egymást erősíti meg. A *Folk Culture in...* bevezető írása megismétli azon modernitás-felfogásokat, melyek abból indulnak ki, hogy az új infotechnika nem más, mint pusztán közvetítő közeg különböző kifejezésmódok, így a folklor megnyilvánulásai számára is, emiatt lehetőséget kínál a hagyományos folklor-koncepciók újraértékelésére.¹⁴ Hangsúlyozza, hogy az internet ma már nem tekinthető az elit médiumának, az amerikaiak közel

⁹ Blank 2009b.

¹⁰ Blank 2009b: 1. A nem éppen új keletű gondolatot lásd még Ben-Amos 1971; Dundes 2005.

¹¹ Blank 2009b: 6.

¹² Blank 2009b: 11; Blank 2012b: 3; Blank 2013: XV–XVI.

¹³ Blank 2012b.

¹⁴ Blank 2012b: 2–3.

80%-a használja rendszeresen, alkalmanként pedig még az olyan tradicionálisan technika-ellenes közösségek, mint például az amikok is interneteznek.¹⁵

A két sokszerzős antológia gondolatvilágában, felépítésében és tematikájában nem különbözik egymástól, eltekintve attól, hogy míg a *Folklore and...* című munkában kifejezetten az interneten terjedő folklorra összpontosítottak, a *Folk Culture in...* már a mobiltelefonokra, okostelefonokra, tabletekre és egyéb technikai eszközökre is figyelmet fordít. Az úttörő első kötetben továbbá talán nagyobb fókuszot kap az elméleti megalapozás,¹⁶ míg a második kötetben bár nem kizárólagosan, mégis nagyobb terepet engednek a többnyire leíró jellegű esettanulmányoknak. Azonban érdekes és gondolatébresztő a sok esetleírás mellett a második kötet több elméleti-módszertani írása is. A *Performance 2.0. Observations toward a Theory of the Digital Performance of Folklore*¹⁷ a digitális közegben értelmezi az előadó és a közönség fogalmát, egy közösségi oldal, a Facebook postjainak folklór megnyilvánulásait előadásokként (*digital performance*) kezeli és von le következtetéseket a tagok digitális viselkedésére vonatkozóan. Ugyancsak a Facebook-kutatások sorába illeszkedik Montana Miller továbbgondolandó módszertani megfontolásokat tartalmazó írása.¹⁸ Miller az online adatgyűjtés etikai kérdéseit boncolgatja, és az adatközlő tájékozott beleegyezésének megszerzésére ösztönzi a digitális terepen gyűjtő kutatókat.

A közölt tanulmányok nem teljesen ismeretlenek a modern folklór iránt érdeklődők számára, hiszen a szerkesztő bevallása szerint az American Folklore Society, az Indiana State University keretein belül működő Hoosier Folklore Society, a Western States Folklore Society,¹⁹ valamint a Pioneer America Society²⁰ éves ülésein hangzott el a kötetek írásainak néhány korábbi változata. Az írások kiválasztása kissé talán esetleges és szükségszerűen behatárolt. Ebben a tekintetben érzékelhetően az vezérelte a szerkesztőt, hogy minél többféle aspektusból világítsa meg a digitális világ folklórhoz kapcsolódó jelenségeit.

A kötetek struktúrája könnyen áttekinthető: a szerkesztői bevezetők után következnek az egymástól független tanulmányok. Külön kiemelnénk az önmagukban is nagy haszonnal forgatható, gazdag irodalomjegyzékeket. A *Folklore and...* című kötethez egy praktikus, impozáns terjedelmű függelék is illesztettek, a többségében amerikai „közösségi folklór” (public folklore) intézeteket és programjaikat bemutató közel százötven, betűrendben közölt tételből álló linkgyűjteményt Gregory Hansen válogatta.²¹ A változatos témákat feldolgozó kötetben való eligazodást részletes név- és

¹⁵ Blank 2012b: 4.

¹⁶ Lásd például az említett bevezetőt (Blank 2009b) vagy a *Digitizing and Virtualizing Folklore* című írást (Bronner 2009).

¹⁷ Bucitelli 2012.

¹⁸ Miller 2012.

¹⁹ Korábbi elnevezése: California Folklore Society.

²⁰ Teljes nevén: Pioneer America Society: Association for the Preservation of Artifacts and Landscapes.

²¹ Blank 2009a: 213–230.

tárgymutatók segítik,²² továbbá zárásként rövid, orientáló életrajzokat is olvashatunk a szerzőkről.²³ Az első kötet inspiráló tartalmán túli nagy erőssége, hogy teljes terjedelmében letölthető elektronikus formában az egyetemi kiadó honlapjáról.²⁴

Simon J. Bronner a *Digitizing and Virtualizing Folklore* című 2009-es kötetindító tanulmányában Blankhez hasonlóan Alan Dundes nyomán szakít a hagyomány azon értelmezésével, mely azt a technikával állítja szembe.²⁵ Leszögezi továbbá, hogy az információ terjedésének útja az internet mindennapi kommunikációs eszközzé válásával alapvetően változott meg, ahol a kulturális termék fogyasztója annak előállítójává is vált egyúttal.²⁶ Írásában hangsúlyozza, hogy a szóbeliség és az írásbeliség között helyezkedik el a számítógép-közvetítette kommunikáció,²⁷ mely a hagyományt egyrészt továbbítja, másrészt teremti is.²⁸ Bronner esettanulmányában egy magas beosztású pennsylvaniai politikus, bizonyos R. Budd Dwyer haláláról született szóbeli vicceket és a tragikus esemény két évtizeddel későbbi internetes továbbélését elemzi. A korrupciós botrányba keveredett államkincstárnok 1987-ben nyilvánosan, egy sajtókonferencián kamerák kereszttüzeiben követett el öngyilkosságot. A róla terjedő szóbeli (*analóg kultúra*) és internetes vicceket (*digitális kultúra*) összehasonlítva Bronner megállapítja, hogy a szóbeli Dwyer-viccek időben (az öngyilkosság másnapjától néhány hétig) és földrajzilag (Közép-Pennsylvania) is csak korlátozottan terjedtek. Funkciója szerint a nyolcvanas évek végén szóban terjedő Dwyer-viccek egy viszonylag kis közösség tragikus és traumatikus eseményének feldolgozását segítették. A viccek más, korábbi ismert olyan szövegcsoportokkal mutatnak tipológiai hasonlóságot, ahol a szereplők szintén természetellenes halállal haltak meg. Bronner a Grace Kelly halálos autóbalesete, valamint a Challenger űrkatasztrófa kapcsán kialakult szövegeket említi példaként.²⁹ Ezzel szemben az internetes reflexiók elváltak a történet kontextusától, időben és térben széles rétegekhez jutottak el, a vizualitás hangsúlyos szerepet kapott,

²² Ízelítőül néhány jellegzetesebb címszó mindhárom kötetből válogatva: *9/11, blog, cell phones, Challenger, chat, computer, digital native, emoticon, Facebook, flash mobs, folk process, Google, Hurricane Katrina, vernacular web, YouTube*. Blank 2009a: 257–260.; 2012a: 59–62.; 2013: 153–156.

²³ Blank 2009a: 254–256.; 2012a: 257–258.

²⁴ http://digitalcommons.usu.edu/usupress_pubs/ (letöltés 2016. 09.14.)

²⁵ Bronner 2009: 21. (vö. Blank 2013: XV): „So technology isn’t stamping out of folklore; rather it is becoming a vital factor in the transmission of folklore and it is providing an exciting source of inspiration for the generation of new folklore... My point is that there is a folklore of, and about, the computer.” („Így azután a technológia nem irtja ki a folklórt, hanem inkább nélkülözhetetlenné válik a folklór hagyományozásában, s az új folklór nemzedéke számára az inspiráció izgalmas forrásává válik... Felfogásom szerint tehát igenis létezik a számítógépes, illetve a számítógépről szóló folklór” (Dundes 1980: 17; idézi Bronner 2009: 27).

²⁶ Bronner 2009: 22. Bronner az amerikai futurologus, Alvin Toffler nyomán használja a jelenségre a prosumer (producer+consumer, előállító +fogyasztó) kifejezést (Toffler 2001).

²⁷ Rövidítése: CMC=computer mediated communication.

²⁸ Bronner 2009: 23, 32.

²⁹ Például What was the last thing to go through Grace Kelly’s/Christa McAuliffe’s/Budd Dwyer’s mind? Teeth. Mi jutott utoljára Grace Kelly/Christa McAuliffe/Budd Dwyer eszébe? A fogai. (Bronner 2009: 45.)

továbbá (különös tekintettel a Dwyer haláláról készült videofelvételre) a technológiára adott válasz szimbólumává váltak.³⁰

A humor kifejezetten áthatja a számítógép által közvetített folklórjelenségeket, ezt reprezentálja a humoros műfajokkal foglalkozó írások nagy száma. A *Folklore and...* című kötetben a fent említett példán kívül Russel Frank az e-mailen keresztül továbbküldött viccekről ír.³¹ Ennél a dolgozatnál érdemes egy pillanatra megállni. Frank munkája abból a vitathatatlan tényből indul ki, hogy az e-mail napjainkban az egyik legelterjedtebb kommunikációs forma. Dolgozatában azt igazolja, hogy így az e-mail a viccek, különösen az aktuális témákra reagáló, azaz a híreket kommentáló viccek (*topical jokes*) terjedésének is elsősorú közvetítő közege. Frank rámutat arra is, hogy az interneten oly népszerű képi viccek (*visual jokes*) a humor új műfaját jelentik, melynek létezése kifejezetten a technikához kötődik. Az ismert szerző³² e tanulmányában hatékonyan mutatja be, hogy az e-mailes, vagy másképpen „továbbküldős” (*forwards*) viccek milyen új kihívásokat jelentenek a folklórisztika számára, különös tekintettel az előadás, a kontextus és az egyéni kreativitás szempontjaira. A viccek egy elemi csoportosítás szerint szövegesek és/vagy képesek (*verbal jokes, visual jokes*) lehetnek. A Frank által gyűjtöttek többsége részben vagy egészében a vizualitással operálnak.³³ A továbbküldős folklór gyűjtési módszertana és a viccek közlési elvei vonatkozásában is nagyon inspiráló a dolgozat. A tanulmányhoz a szerző függeléként a saját postafiókjából való válogatott példatárat is publikált.³⁴ A 2006 februárjában Frank által gyűjtött továbbküldős viccek bemutatása mellett az aktuális politikai, társadalmi helyzet jellemzésével értelmezi is azokat. Frank leszögezi, hogy az elektronikus vicc-gyűjtemények (melyek sokkal inkább archívumok, mint repertoárok) gyakran alkalmazott, fontos forrásai az e-mailben továbbított vicceknek.³⁵ A *Folk Culture in...* című munkában újabb két tanulmány is képviseli a vicc műfaját,³⁶ míg a harmadik, 2013-ban publikált kötetet (*The Last Laugh...*) teljes egészében a humornak szentelte Trevor J. Blank. Könyve esettanulmányok sorából áll össze, amelyekben a – média által közvetített – halálesetekhez, katasztrófákhoz és botrányokhoz kapcsolódó humoros, folklór jellegű vizuális és narratív megnyilvánulásokat elemzi.³⁷

A hagyományos folklórműfajok továbbélését demonstrálják más tanulmányok is. Hosszabb népi prózai narratívákat vizsgál Elizabeth Tucker két írásában is. Az első kötetben jelent meg a *Guardians of the Living: Characterization of Missing Woman on the Internet* című tanulmánya, melyben az eltűnt nőkről szóló narratívákat elemzi.

³⁰ Bronner 2009: 49.; 55–56.

³¹ Frank 2009.

³² A közelmúltban jelent meg *Newslore. Contemporary Folklore on the Internet* című munkája, mely szeptember 11-től a Katrina hurrikánon keresztül George Bush-ig számos életképes folklór témát dolgoz fel. A *newslore* vagy *hírfolklór* az aktuális hírekre érzékenyen reagáló folklór-jellegű alkotások összefoglaló neve (Frank 2011).

³³ Frank a Photoshop nevű programmal módosított, nagyon népszerű képek csoportjára a „photoshop” terminus használatát javasolja (2009: 114).

³⁴ Frank 2009: 116–121.

³⁵ Frank 2009: 104.

³⁶ Oring, Elliott: *Jokes on the Internet. Listing toward Lists* (Blank 2012a: 98–118); Bronner 2012.

³⁷ Blank 2013: XI.

A dolgozat az eltűntekről szóló történeteket összegyűjtő weblapok, valamint a kísérténi visszajáró, meggyilkolt nőkről szóló hiedelemmondák, népmesék közti összefüggéseket elemzi.³⁸ A történetek didaktikus tartalma szerint a csinos, fiatal nők nem jártak el kellőképpen körültekintően, saját viselkedésükkel idézték elő az eltűnésüket. Népmesékhez rokonítja a szerző a történeteket az eltűnt nők jellemzése alapján. Tipikusan angyali tulajdonságaikat emelik ki: kedves és segítőkész karakterüket.³⁹ A mondákkal kapcsolatban állapítja meg Tucker, hogy akárcsak a honlapoké, ezek fő funkciója is figyelmeztetni a lányokat, asszonyokat arra, hogy legyenek elővigyázatosak, csak így kerülhetik el a tragikus eseményeket. A különbség, hogy míg a mondákban a visszajáró halottak akarják megóvni az élőket, addig a webes narratívák esetében a honlapok szerkesztői az igazi védőszellemek. A *Folk Culture in...* című kötetben publikált írása a 20. századi szépség- és egészségmítosz jegyében hódító féregfogyókúrával (*tapeworm diet*) kapcsolatos modern mondák 21. századi továbbélését elemzi.⁴⁰

Több tanulmány is a különböző jellegű közösségi csoportosulások digitális környezetben való megjelenését és értelmezését teszi vizsgálatá tárgyává. Az online szerveződő közösségek népcsoportként való értelmezésére példa Bill Ellis *Love and War and Anime Art. An Ethnographic Look at a Virtual Community of Collectors* című írása, mely egy online anime (japán rajzfilmek és ilyen stílusú képek) gyűjtőközösség identitásformálódását veszi górcső alá.⁴¹ William Westerman tanulmánya⁴² a Wikipédián, a legnagyobb, szabad szerkesztésű online, internet-alapú enciklopédián megjelenő tudás szerveződését tematizálja. A szerző az enciklopédia szerkesztői gárdáját egyfajta „népcsoportként” (folk group) értelmezi, mely a szerkesztés szabályainak lefektetésével saját hagyományt formál, az itt megjelenő közösségi tudás kialakítását kifejezetten folklór folyamatként írja le.⁴³ A userbox-vita a Wikipédia szerkesztőinek azon joga körül bontakozott ki, hogy politikai és társadalmi hovatartozásukat közétegyék-e saját életrajzi profiljaikban. Westerman a jelenséget azért tartja érdekesnek, mert álláspontja szerint a vita azt jelzi, hogy az előítéletek hogyan alakítják a tudományt.⁴⁴ A szerző eljut a megosztott tartalom hitelességébe vetett bizalom, a forrás megbízhatóságának kérdéséig. Az internet egy másfajta, politikai közösségszervező erejét mutatja be Tok Thompson *Netizens, Revolutionaries, and the Inalienable Right to the Internet* című írása a 2011-es egyiptomi forradalom példáján.⁴⁵ A szerző bevezeti a „netizen” (netpolgár) terminust, mely a polgárság eszményének a lokálistól a nemzetin keresztül a globális felé való kiterjesztését jelenti. Robert Glenn Howard *Crusading on the Vernacular Web: The Folk Beliefs and Practices of Online Spiritual Warfare* című

³⁸ 2007-ben jelent meg a szerzőtől az első, amerikai egyetemi kísértettörténetekről (ghostlore) szóló monográfia Tucker 2007.

³⁹ Tucker 2009: 78.

⁴⁰ *From Oral Tradition to Cyberspace. Tapeworm Diet and Legends* (Blank 2012a: 150–165).

⁴¹ Blank 2012a: 166–212.

⁴² Westerman 2009.

⁴³ Westerman 2009: 124.

⁴⁴ Vö. a Kertész János és kutatótársai által nemrégiben publikált matematikai toleranciamodellel, mely a Wikipédián ütköző vélemények dinamikáját írja le (Török – Kertész 2013).

⁴⁵ Blank 2012a: 46–58.

tanulmányában azt vizsgálja, hogy a keresztény fundamentalisták kapcsolattartását hogyan könnyíti meg az internet.⁴⁶ A démonikus, gonosz szellemekkel online fórumokon is háborút folytató keresztények számára az internet valódi csataternek tűnik. A hasonló ideológiát valló webhasználok könnyen egymásra találnak a neten keresztül és elszigetelt enklávákat hoznak létre. Robert Dobler szintén a népi vallásosság egy netes megnyilvánulási formáját vizsgálja.⁴⁷ A szerző a Facebookhoz hasonló, MySpace elnevezésű közösségi oldalt vizsgálja, ahol az amerikai fiatalok elhunyt szeretteik lapját látogatva üzeneteket hagynak a halottak számára, így az oldal az élők és holtak között egyfajta híd funkciót tölt be.⁴⁸

Az igen szerteágazó témákat magukban foglaló szerkesztett kötetekkel szemben egyetlen kérdéskört jár körül Trevor J. Blank önálló, *The Last Laugh. Folk Humor; Celebrity Culture, and Mass-Mediated Disasters in the Digital Age* című kötete. Ebben olyan, vizuális és narratív, folklor jellegű megnyilvánulásokkal foglalkozik, amelyeket humoros hangvételük mellett a közös téma is összeköt: valamennyi a média által közvetített halálesetekhez, katasztrófákhoz és botrányokhoz kapcsolódóan, azokra adott reakcióként született. A körülményes meghatározás nem véletlen: a szerző által vizsgált szövegek és képek, amelyeket álláspontja szerint a digitális folklor területén belül helyezhetünk el, azon belül pedig *katasztrófahumor* néven foglalhatjuk össze, a hagyományos műfajközpontú folklorisztika szempontjai szerint nehezen értelmezhetők. Ugyanakkor Blank azáltal, hogy egymáshoz kapcsolódó, egymást kronologikus sorrendben követő esettanulmányok formájában mutatja be a katasztrófahumor születését és (off- majd online) fejlődéstörténetét, voltaképpen arra tesz kísérletet, hogy legitimizálja a digitális folklor fogalmát és annak folklorisztikai szempontú vizsgálatát.

Blank távlati célja közelebb kerülni annak megfejtéséhez, hogy mit is jelent ma, a digitális korban a folklor, és hogyan tudjuk megragadni. Tanárára, Simon J. Bronnerre, és rajta keresztül közvetve Alan Dundesre támaszkodva egy olyan folklor fogalomra építi elemzését, amelyet egy adott társadalmi réteghez való kötődés, a szóbeli terjedés vagy a (nehezen megfogható) hagyományosság helyett olyan elemi tulajdonságok határoznak meg, mint az ismétlés és a variálódás. Ehhez kapcsolódik a változatlan, ősi helyett egy dinamikus, megújulásában is állandó hagyomány képe. A saját magát is digitális bennszülöttként meghatározó Blank számára a népi kultúra sem önálló, hanem a tömegkultúrával összefonódó terület,⁴⁹ és ilyen értelemben a mai hibrid kultúrában egy YouTube-videó alatt megjelenő kommentár éppen olyan folklor adat lehet, mint egy szóban elhangzó vicc.

A katasztrófa mint mai folklor-téma és a tömegmédia szerepét felvillantó bevezetés után az első fejezet (*Searching for Connections. How and Why We Use New Media for Vernacular Expressions*)⁵⁰ rövid kutatástörténeti áttekintés, amelynek célja nyilvánvaló-

⁴⁶ Howard 2009.

⁴⁷ Dobler 2009.

⁴⁸ Vö. Buzás Andrea és Anders Gustavvson nemrégiben publikált írásaival: Buzás 2012; Gustavvson 2013.

⁴⁹ Lásd Henry Jenkins kommunikációkutató „konvergenciakultúra” fogalmát (Jenkins 2008; idézi Blank 2013: XIV).

⁵⁰ Blank 2013: 15–25.

an a kutatási téma legitimizálása. Ennek talán legerősebb sarkpontja Christie Davies humorkutató idézett tanulmánya, aki amellet érvel, hogy a katasztrófahumor voltaképpen nem is létezett azelőtt, hogy a tömegmédia elkezdte volna igen részletesen és megrázóan közvetíteni a tragikus haláleseteket, a természeti katasztrófák és háborúk borzalmait.⁵¹

A második fejezetben (*Changing Technologies, Changing Tastes. The Evolution of Humor and Mass-Mediated Disasters in the Late Twentieth Century*)⁵² Blank két példán mutatja be a katasztrófahumor mai formáinak korábbi párhuzamait az internet elterjedése előtti korszakból. A hangsúlyt elsősorban a folyamatosságra helyezi: egy kisebb atomerőműben bekövetkezett balesetet (1979) követően megjelenő „fénymásoló-folk-lórban” (xeroxlore) a mai photoshop-humor egyenes előzményét láthatjuk a vizuális szándékot és terjedési mintázatot tekintve. Ugyanígy a Challenger űrrakéta élő adásban közvetített tragédiáját (1986) követő rejtvenyviccek jelentős mértékben mintát nyújtottak (konkrétan, szövegszinten is) a későbbi katasztrófahumorhoz. Mindez az ilyen jellegű szöveges és vizuális reakciók hagyományosságára mutat, és arra, hogy a modern technika vívmányai serkentik – nem pedig kioltják – a folklór jellegű megnyilvánulásokat.⁵³ Ugyanakkor a folytonosság mellett egyértelmű különbségeket is megfigyelhetünk, elsősorban a korai adatok regionális jelentőségét, térben és időben erősen korlátozott terjedését a későbbi, elsősorban interneten terjedő folklór globalizálódásával szemben.

A harmadik fejezetet (*From 9/11 to the Death of Bin Laden. Vernacular Expression and the Emergence of Web 2.0*)⁵⁴ a címmel ellentétben Blank az internet korai történetével kezdi, és szükségesnek tartja a digitális folklór alakulásával párhuzamosan az internet (jól ismert) fejlődéstörténetét is vázolni. A kapcsolódás evidens: ahogy az internet egyre elterjedtebbé vált, és egyre több lehetőséget adott a statikus tartalmak mellett a felhasználók közötti kommunikációra, úgy kerültek át a xeroxlore és a szóbeli folklór hagyományos mintái is az online felületre. Erre egy példa: míg a Challenger katasztrófát követően mindössze 50, Diana hercegnő halála után már 300 vicc jelent meg az interneten. A Web 2.0-vel pedig a lehetőségek szinte határtalanná váltak. A címben jelölt időpont, a World Trade Center elleni merénylet pedig az a fordulópont, amely robbanászerű változást hozott mind a viccek online terjedésében, mind a vizualitás új útjaiban.

A negyedik fejezetben (*'Intimate Strangers': The Folk Response to Celebrity Death and Falls from Grace*)⁵⁵ a szó szoros értelmében vett katasztrófiáról a szerző áttér a hírességekkel (celebekkel) kapcsolatos botrányok tárgyalására. A közös, hangsúlyos pontot természetesen a tömegmédia jelenti, különösen a bulvársajtó, amely állandó figyelmével, híreivel voltaképpen megkonstruálja a figyelem középpontjában álló „ismeretlen ismerősök” jellemét, akik ezáltal az életünk részévé válnak, úgy érezzük, hogy mindent tudunk róluk. Hogy példaképből hogy válhat egyik pillanatról a másikra gazfickóvá egy híresség a közönség szemében, és ezt a változást milyen (digitális) folklór kíséri, azt mutatja be egy konkrét példán az ötödik fejezet (*From Sports Hero*

⁵¹ Davies 2003.

⁵² Blank 2013: 26–37.

⁵³ Blank 2013: 34.

⁵⁴ Blank 2013: 38–56.

⁵⁵ Blank 2013: 57–69.

to *Supervillain: Or, How Tiger Woods Wrecked His Car(eer)*)⁵⁶. A botrány feldolgozását segítő humoros szövegek és képek nemcsak a konkrét személy ellen irányulnak, akiben rajongói csalódtak. Célpontjuk maga a média is, amely idealizált, hamis képet festett és tartott fenn a sztárról.

A hatodik fejezetben (*Dethroning the King of Pop. Michael Jackson and the Humor of Death*)⁵⁷ Blank azokat a reakciókat mutatja be, amelyek Michael Jackson halála után már percekben belül elárasztották az internetet, mindenféle tapintatot vagy kegyeletet nélkülözve. A fekete, sok esetben pedig kimondottan durva humorral bíró szövegek korábbi vicc-ciklusok formuláit felhasználva reagáltak mindarra, amivel a sajtó már Jackson életében tele volt.

A hetedik fejezet (*Laughing to Death: Tradition, Vernacular Expression, and American Culture in the Digital Age*)⁵⁸ összefoglalja az esettanulmányokat, és levonja az általános tanulságokat. Ugyanakkor Blank óvatosan fogalmaz, hangsúlyozva, hogy a kötet az amerikai kultúra vizsgálatára korlátozódik, és tartózkodik attól, hogy bármilyen megállapítást általános érvényűnek tüntessen fel. A kötet elsődleges mondanivalója, hogy a folklor nem kötődik egyetlen médiumhoz, és a szóbeli folklor – digitális folklor megkülönböztetés voltaképpen részletkérdés, hiszen folyamatos az átjárás a két terület között. Természetesen vannak különbségek is, elsősorban az időzítésben és az előadás kontextusában – például a személyes kommunikációban inkább tekintettel vagyunk arra, hogy „nem illik” viccelni valakinek a halálával vagy egy katasztrófával kapcsolatban, az online kommunikációban azonban ez sokkal kevésbé érvényesül.

Blank kötetének jelentősége, hogy egy téma köré építve, logikus gondolatmenetre felfűzve, tulajdonképpen monografikus igénnyel vizsgálja az elektronikus (digitális) folklor jelenségét, amely vitathatatlanul fontos, sőt kikerülhetetlen téma a mai folklorisztikai kutatásban. További jelentős érdeme a gazdag szöveg- és képanyag, amit az egyes esettanulmányokban bemutat. A közölt viccek, szójátékok, találósok, narratívák és vizuális humor, amelyet mások és saját gyűjtéséből közread, és az, hogy már az 1970-es évekből tud nem csak adatközlésekre, hanem elemzésekre is hivatkozni, valóban irigylésre méltó. A kötetet olvasva egyre erősödik az az érzés, mennyit veszített a magyar folklorisztika azzal, hogy nem rögzítette szisztematikusan az ilyen jellegű adatokat, sem a verbális humor, sem a média, majd az interneten megjelent „népi” megnyilvánulások köréből. Pedig alapos elemzés csak megfelelő mennyiségű és megfelelően adatolt szöveges és vizuális információ alapján lehetséges.

Ismertetésünket Trevor J. Blank könyvének utolsó gondolataival zárhatjuk: ahogy az internet és a különböző mobil technológiák egyre elterjedtebbé válnak, és egyre inkább meghatározzák a mindennapi kommunikációt, úgy válik elkerülhetlenné, hogy a folkloristák a szóbeliség mellett a digitális kultúrára is kutatási terepként nézzenek, és az itt megjelenő folkloort is kutatási témának tekintsék. Hamarosan már nem lesznek digitális bevándorlók, csak digitális bennszülöttek, és ha mi, kutatók úgy ragszkodunk a hagyományos kutatási témáinkhoz és fogalmi kereteinkhez, hogy mind-

⁵⁶ Blank 2013: 70–82.

⁵⁷ Blank 2013: 83–98.

⁵⁸ Blank 2013: 99–110.

ezek mellett nem számolunk a modern jelenségekkel, a folklorisztika végleg megrekedhet a régiségek vizsgálatánál. A folklór fogalmának újragondolása, valamint az elektronikus folklór kutatásának lehetőségei, az elméleti alapok és a módszertan tekintetében a fent ismertetett három kötet jó kiindulópontot jelenthet.

Irodalom

BEN-AMOS, Dan

1971 Toward a Definition of Folklore in Context. *Journal of American Folklore* 84. 331. 3–15.

BLANK, Trevor J.

2007 Examining the Transmission of Urban Legends: Making the Case for Folklore Fieldwork on the Internet. *Folklore Forum* 37. 1. 15–26.

2009b Toward a Conceptual Framework for the Study of Folklore and the Internet. In Blank, Trevor J. (ed.): *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. 1–20. Logan: Utah State University Press.

2012b Pattern in the Virtual Folk Culture of Computer-Mediated Communication. In Blank, Trevor J. (ed.): *Folk Culture in the Digital Age. The Emergent Dynamics of Human Interaction*. 1–24. Logan: Utah State University Press.

2013 *The Last Laugh. Folk Humor, Celebrity Culture, and Mass-Mediated Disasters in the Digital Age*. Madison: The University of Wisconsin Press.

BLANK, Trevor J. (ed.)

2009a *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. Logan: Utah State University Press.

2012a *Folk Culture in the Digital Age. The Emergent Dynamics of Human Interaction*. Logan: Utah State University Press.

BLANK, Trevor J. – HOWARD, Robert Glenn (eds.)

2013 *Tradition in the Twenty-First Century. Locating the Role of the Past in the Present*. Logan: Utah State University Press.

BRONNER, Simon, J.

1992 *Creativity and Tradition in Folklore: New Directions*. Logan: Utah State University Press.

1998 *Following Tradition*. Logan: Utah State University Press.

2009 Digitizing and Virtualizing Folklore. In Blank, Trevor J. (ed.): *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. 21–66. Logan: Utah State University Press.

2011 *Explaining Traditions. Folk Behavior in Modern Culture*. Lexington: University Press of Kentucky.

2012 The Jewish Joke Online. Framing and Symbolizing Humor in Analog and Digital Culture. In Blank, Trevor J. (ed.): *Folk Culture in the Digital Age, The Emergent Dynamics of Human Interaction*, 119–149. Logan: Utah State University Press.

BUCITELLI, Anthony Bak

2012 Performance 2.0. Observations toward a Theory of the Digital Performance of Folklore. In Blank, Trevor J. (ed.): *Folk Culture in the Digital Age, The Emergent Dynamics of Human Interaction*. 60 – 82. Logan: Utah State University Press.

BURKE, Emily

- 2013 Folk Culture in the Digital Age: The Emergent Dynamics of Human Interaction. (review) *Journal of Folklore Research*. Reviews. <http://www.indiana.edu/~jofr/review.php?id=1523> (letöltés 2012. 09. 14.)

BUZÁS Andrea

- 2012 Az utolsó bejegyzés: gyászmunka és digitális hagyaték a közösségi médiában. *Médiakutató* 13. 4. 21–25.

DAVIES, Christie

- 2003 Jokes that follow mass-mediated disasters in a global electronic age. In Narváez, Peter (ed.): *Of Corpse: Death and Humor in Folklore and Popular Culture*. Logan: Utah State University Press, 15–34. http://digitalcommons.usu.edu/usupress_pubs/52 (letöltés 2013. 01. 01.)

DOBLER, Robert

- 2009 Ghosts in the Machine: Mourning the MySpace Dead. In Blank, Trevor J. (ed.): *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. 175–193. Logan: Utah State University Press.

DUNDES, Alan

- 1980 Who Are the Folk? In DUNDES, Alan: *Interpreting Folklore*. 1–19. Bloomington: Indiana University Press.
- 2005 Folkloristics in the Twenty-First Century. *Journal of American Folklore* 118. 470. 385–408.

FOOTE, Monica

- 2012 Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World. Review. *Folklore Forum*. <http://folkloreforum.net/2012/12/31/folklore-and-the-internet-vernacular-expression-in-a-digital-world/#more-1464> (letöltés 2016. 09. 14.)

FRANK, Russel

- 2009 The Forward as Folklore: Studying E-Mailed Humor. In Blank, Trevor J. (ed.): *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. 98–122. Logan: Utah State University Press.
- 2011 *Newslore. Contemporary Folklore on the Internet*. Jackson: University Press of Mississippi.

GUSTAVVSON, Anders

- 2013 Death and Bereavement on the Internet in Sweden and Norway. *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 53. 100–116. <http://www.folklore.ee/folklore/vol53/gustavsson.pdf> (letöltés 2016. 09. 14.)

HOWARD, Robert Glenn

- 2009 Crusading on the Vernacular Web: The Folk Beliefs and Practices of Online Spiritual Warfare. In Blank, Trevor J. (ed.): *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. 159–174. Logan: Utah State University Press.

JENKINS, Henry

- 2008 *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.

MILLER, Montana

- 2012 Face-to Face with the Digital Folk. The Ethics of Fieldwork on Facebook, In Blank, Trevor J. (ed.): *Folk Culture in the Digital Age, The Emergent Dynamics of Human Interaction*. 212–230. Logan: Utah State University Press.

RISTAU, Kate

- 2011 Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World. Review. *Western Folklore* 70. 3/4. 376–377.

TOFFLER, Alvin

- 2001 *A harmadik hullám*. Budapest: Typotex.

TÖRÖK, János – KERTÉSZ, János et al.

- 2013 Opinions, conflicts, and consensus: modeling social dynamics in a collaborative environment. *Physical Review Letters*. 110. 8. 1–5. <http://arxiv.org/pdf/1207.4914.pdf> (letöltés 2016. 09. 14.)

TUCKER, Elizabeth

- 2007 *Haunted Halls. Ghostlore of American College Campuses*. Jackson: University Press of Mississippi.

- 2009 Guardians of the Living: Characterization of Missing Woman on the Internet. In Blank, Trevor J. (ed.): *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. 67–79. Logan: Utah State University Press.

WESTERMAN, William

- 2009 Epistemology, Sociology of Knowledge, and the Wikipedia Userbox Controversy. In Blank, Trevor J. (ed.): *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. 123–158. Logan: Utah State University Press.

WIATROWSKI, Myc

- 2012 Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World. Review. *New Directions in Folklore* 10. 1. 101–105.

Domokos Mariann–Vargha Katalin

MTA BTK Néprajztudományi Intézet, tudományos munkatárs – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, tudományos munkatárs

e-mail: domokosmariann@gmail.com – katalin.vargha@gmail.com